

Калитко С. Л., Кравчук О. М. Подільські епізоди у спогадах В. Кедровського «1919 рік». / С.Л. Калитко, О.М. Кравчук // Матеріали XIV Подільської наукової історико-краєзнавчої конференції. Кам'янець-Подільський, 2014. – С. 274-283.

С. Л. Калитко, О. М. Кравчук

ПОДІЛЬСЬКІ ЕПІЗОДИ У СПОГАДАХ В. КЕДРОВСЬКОГО «1919 РІК».

У статті проаналізовано спогади державного і військово-політичного діяча доби української революції В. Кедровського «1919 рік» про події в Подільському регіоні.

Ключові слова: українська революція, Директорія УНР, В. Кедровський, Поділля.

В статье проанализированы воспоминания государственного и военно-политического деятеля периода украинской революции В. Кедровского «1919 год» о событиях в Подольском регионе.

Ключевые слова: украинская революция, Директория УНР, В. Кедровский, Подолия.

Володимир Іванович Кедровський (1890- 1970) належить до державних і військово-політичних діячів доби українських визвольних змагань. Народився на Херсонщині. 1905 р. вступив до місцевого осередку Української партії соціалістів-революціонерів. Навчався у Херсонському реальному училищі, мореходній школі, Новоросійському університеті в Одесі. У 1911- 1914 рр. працював у Херсонському земстві. З початком Першої світової війни був мобілізований до російської армії. Після навчання у 1915 р. у Одеському військовому училищі отримав звання прапорщика і продовжив військову службу. У 1917 р. став учасником українського військового руху, заступник голови Генерального військового комітету, членом Центральної Ради, у вересні

1917 р. – березні 1918 р. – заступник генерального секретаря військових справ Генерального секретаріату УНР, полковник. У період гетьманату знову повернувся до праці у Херсонському земстві, очолював місцеву «Просвіту». Як член Українського національного союзу брав участь в антигетьманському повстанні, один з чільних працівників штабу повстанців. Із травня 1919 р. – керівник державної інспекції Армії УНР. У 1919-1921 рр. – військовий аташе УНР у Латвії, Естонії та Фінляндії. В еміграції проживав у Австрії, США. де в 1926-1933 рр. був співредактором газети українських емігрантів «Свобода». У 1955-1963 рр. – керував українським відділенням «Голосу Америки». В еміграції написав спогади «Обриси минулого», «1917-й рік» (1966 р.)¹. Їх продовження – спогади про наступні роки – «1918 рік» і «1919 рік» - зберігаються в архіві ВУАН в США. Зокрема, «1919 рік» автор називав третім томом спогадів. Першу частину цього тому опубліковано в газеті «Свобода» у 1929 р.² Там, зокрема, вміщено спогади автора про бойові дії армії УНР на Поділлі в 1919 р. Враховуючи, що бойова діяльність збройних сил УНР в краї дещо менше висвітлена, ніж Української Галицької армії³, мета статті – привернути увагу до подільської тематики спогадів В. Кедровського «1919-й рік» як джерела з історії регіону.

Цитати з спогадів подано зі збереженням їх мовних і стилістичних особливостей, в окремих випадках назви населених пунктів подано за сучасним написанням.

Вперше про Поділля В. Кедровський згадує при висвітленні повстання проти гетьмана. Вказуючи на пасивність гетьманських адміністраторів, крім Волинського губернського старости Д. Андро, і перехід на бік Директорії частин армії Української Держави, автор писав: «Близче до нас, у Винниці, стояли сильні кадри II – го гетманського корпусу та кілька військових літаків, що також могли проявити активність в боротьбі проти військ Директорії, а особливо з'єднавшись з Андром. Лише скорий перехід на сторону Директорії штабу II – го корпусу, що він зробив під натиском винницьких українців та

залізничників, забезпечив нам сякий – такий спокій на лінії Жмеринка – Фастів»⁴.

Найбільше уваги приділено опису участі Діючої армії УНР в перебігу подій на Поділлі. У розділі «Перехід військ через Румунію» автор показав відступ з Поділля військ УНР, навів протокол «свідчення перед судовим слідчим бувшого начальника оперативного відділу Штабу Східного Фронту, полковника Освальда Решке» про події, що «привели до повного розкладу й майже загибелі всієї нашої армії»⁵. У цьому уривку згадуються бойові дії у березні-квітні 1919 р. на Східному Поділлі, в районі Вінниці, Жмеринки, Вапнярки, Літина, Летичева, Хмільника та ін.

Досить докладно висвітлено бойові дії у подальші місяці. В. Кедровський відзначив зміну напрямку удару оточених військ УНР, неочікуваного для командування Червоної армії РСФРР, силу їх натиску, вказує на спільні дії підрозділів УНР та ЗУНР в складних умовах боротьби із збройними силами Радянської Росії та Польщі.

У розділі «Ліквідація Волинського фронту», висвітлюючи операції армії УНР на Західному Поділлі у травні-липні 1919 р., він писав: «Десять біля 15 травня почалася евакуація ешалонів зі станції Радзівілів на Красне - Тернопіль...

Коли большевикам здавалося, що вони остаточно зліквідували нашу армію й вони почали святкувати свою перемогу, на них обрушився страшний удар Запорізького корпусу від Кремянця на південь. Цим ударом розпочався наступ української армії в новому оперативному напрямку. Головний удар проти большевиків робили Запорожці, Січові Стрільці прикривали їх ліве крило, а інші частини прикривали їх запілля та провадили партизанку в ближньому запіллі большевицьких частин. Українська армія створила собою замкнений трикутник, усередині якого було все її постачання, хворі, ранені, обози і т. п. Цей трикутник страшною лавиною сунувся на південь. Большевики вдесятеро переважаючими силами, значно ліпше устатковані й більшим числом кінноти вели шалені атаки на українську армію, щоби її зліквідувати.

Але не могли збити армії з її оперативного напрямку й всі їх атаки розбивалися мов об скелю.... Один Запоріжський корпус, на своєму короткому переході з Кременця до Чорного Острова розбив принаймні 12 прекрасних большевицьких полків...».

«...Найгрізніша ситуація була після 1 червня. Тоді стало ясно що коли третього червня не візьмемо Волочиськ і не почнемо перекидати ешалони з майном, то тоді все дістанеться у руки полякам... Під командуванням Омеляновича-Павленка був зорганізований спеціальний військовий відділ, зложений зі старшин та урядовців штабу, а також з урядовців різних міністерств та інституцій. Цей збірний відділ так і пішов до бою з большевиками в той самий час, як Запорожська Січ почала атаки свої з Волочиська. Треба сказати, що тут Запоріжська Січ проявила велику боєздатність та хоробрість. По тяжкому і завзятому бою вона нарешті вибила большевиків з Волочиська і перейшла Збруч. В той самий день частини запорожського корпусу атакували станцію Чорний Острів і захопили її в свої руки. Таким чином відразу залізниця попала в українські руки й під обстрілом поляків почалася поспішна перевізка український ешалонів на придніпрянський терен»⁶.

Мемуарист також зупинився на військових діях в південній частині Поділля, але вважав, що головні події відбувалися в центрі, в боях за Проскурів (нині м. Хмельницький). «Разом з тим почався наступ наших дрібніших частин, що стояли над Збручем. Спочатку йшов наступ щасливо, але невелика група полковника Шандрука під Оринином була розбита й відступила. Положення на Збручі врятувало те, що туди був призначений на коменданта дивізії молодий та енергійний тоді ще капітан О.Удовиченко. Він зі своєю на скоро сформованою дивізією форсував ріку Збруч й скоро захопив Кам'янець-Подільський. А в той час у нас уже розпочалися бої за Проскурів...»⁷.

«...Штаб Дієвої Армії вже 5 червня устаткувався на короткий час у Волочиську. Запорізька Січ почала розвивати наступ у напрямку на Фельштин та на Ярмолинці. На Ярмолинці ж вів наступ зі своєю групою полковник

Шандрук... На північ у наших руках була територія від бувшого австрійського кордону до Вишнівця, Ямполя, майже до Заславу й до ріки Случа на сході. Січові Стрільці почали концентруватися для удару на Старий Константинів, а Запорозький корпус готуватися до боїв за Проскурів... Отож тут большевики збирали для рішучого удару проти нас все найліпше, що вони мали...»⁸.

У розділі «Боротьба за Проскурів» розкрито спробу контрнаступу Червоної армії, здобуття військами УНР Проскурова: «Після того, як 3-4 червня наші частини перейшли через Збруч, а другі захопили залізницю Чорний Острів – Проскурів, большевики повели страшний контр-наступ проти нашої армії, стараючись усіма силами її знищити. Найбільше большевики надіслали зі сторони Проскурова та на ліве крило нашої армії, стараючись обійти її найсильнішими та найліпшими своїми частинами...»⁹.

«...Отож наша армія, не відпочиваючи і години, не маючи ні свіжих резервів, ні поповнення, ні постачання бойовими припасами, які вона для себе здобувала лише в боях з большевиками, змушена була не лише відбивати большевицький контрнаступ, але й сама перейти в новий наступ та сильним ударом розбити большевицькі частини й відкинути їх за Проскурів, за ріку Случ...»¹⁰.

Автор наголошує на значенні досягнутих успіхів для Директорії УНР, її спроби поширити свою владу на Поділлі. «Зі захопленням Проскурова стала можливість просувати наші ешалони з урядовим центром на залізницю Кам'янець Подільський – Проскурів, щоби в тім місті розташувати правительство та інші центральні урядові установи. До цього часу правительство могло реально проявити свою діяльність. Тепер, коли наша армія все більше відбивала від московських большевиків українську землю, треба було на ній заводити апарати державної влади та установлювати певний лад. Тому здобуття Кам'янця-Подільського третьою дивізією під командуванням Удовиченко було надзвичайним фактом. Правительственний центр почав пересуватися через станцію Гречани до ст. Ярмолинці, де мав затриматися на

певний час, поки третя дивізія не вийшла ген за Нову Ушицю та підійшла до Могилева-Подільського в українських руках»¹¹.

Водночас в спогадах вказано на негативні чинники, що впливали на розгортання бойових дій, відзначено напружений характер боротьби. «... В боях за Проскурів наша армія захопила багато нужного нам майна та зброї... Поповнившись матеріально, все ж наша армія не змогла прийняти потрібну силу. Поповнень не прибувало, а тиф все більше косив наше військо...»¹². «...Наступ армії розвивався добре й большевики все слабше робили нам опір, але становище наше на фронті все погіршувалось зі згаданих нами причин та ізза того, що з кожним днем наш фронт розтягався й не вистачало сил для оснащення, коли вже не всього фронту (про це тоді вже ніхто й не думав), то хоч би головніших стратегічних та опірних пунктів. Запоріжський корпус ішов уперед у головному нашому напрямі до Жмеринки на Могилів-Подільський та на Вапнярку, Бірзулю та Одесу. Посідання цієї залізниці було найголовнішим та найближчим нашим завданням, щоби закріпитися добре на Поділлі. Тому ударного пориву нашої армії не можна було й на хвилину переривати та треба було якнайскоріше виконати головне завдання: захопити Жмеринку...»¹³. «...Захопивши Проскурів, армії нашій не так легко було його вдержати. Цілий місяць точилися надзвичайно вперті та інтенсивні бої між українською та большевицькою армією. В цих боях майже всі частини виявили надзвичайно велику відвагу та упертість... Большевики дуже добре оцінили значіння для українців Проскурова, а тому старалися усіма силами відбити його від нас. Вони не раз розписувались у своїй пресі, що кінець петлюрівським бандам. В цих боях большевики виявили надзвичайну рішучість, упертість і маневрування. Перевага їх чисельністю, а головне добрим заосмотренням у військові припаси не раз ставила наші частини у таке становище. Але умілість нашого командування давали несподівані для наших ворогів наслідки і вони терпіли страшну поразку...»¹⁴. «...В той час, коли большевики особливо інтенсивно розвивали свій контр-наступ проти нас у районі Проскурова, а на лівому крилі нашої армії досягнули великі успіхи нам треба було розвивати як

найсильніший наступ на правому крилі нашої армії , щоби відтягнути туди резерви зі загороджених місць нашого фронту та дати хоч коротеньку передишку нашим військам. Удовиченко з успіхом розвивав наступ від Нової Ушиці на ст. Котюжани... Божко зі своєю Запорізькою Січчю був уліво від Удовиченка, наступаючи на Бар... Я був певний, що 18 червня Запорізька Січ візьме Бар, бо вже 17-го ворог був зломлений, а за ніч він не одержав підмоги. Але за пару днів довідався, що Божко відійшов без причини на 30 верств, відавши більшовикам і Барські Чемериси й важний для нас пункт Ялтушків.

Цим він знову поставив групу Удовиченка в дуже важке становище й стримав її наступ...

... у Волинській групі ... почалась деморалізація й виявилась не стійка частина, а старшинство, яке там було з добровільними симпатіями, почало втікати до поляків. Саме тоді волинська група була зломана страшною атакою в багато разів силою переважаючи її ворога й вона відкочувалась назад з-під Базалії через стацію Войтівці. Це загрожувало тим, що большевікі ввійдуть у затилля нашої армії...»¹⁵.

В. Кедровський вказує на підсумки збройної боротьби. «... Майже до половини липня у нас точилися жорстокі бої з більшовиками, які все хотіли повернути собі Проскурів та розбити нашу армію, не даючи її вийти на залізничну лінію Жмеринка-Одеса. Але більшовики зазнали більших втрат, хоча і нам перемоги давались дуже тяжко...

Зрештою наші правительствині інститути та увесь уряд , а пізніше і штаб Дієвої армії, переїхав до Кам'янця-Подільського де майже 4 місяця урядування у вагонах розташовувався. Цим розпочинався наш Кам'янецький період нашої боротьби за державність»¹⁶.

В. Кедровський неодноразово наголошував на високих бойових та моральних якостях вояків армії УНР, які вони виявляли у складних умовах відсутності належного постачання боєприпасів та медикаментів для поранених і хворих. Автор зазначав, що «перехід нашої армії від Кременця до Проскурова – Кам'янця-Подільського ще чекає свого історика». Аналоги цього подвигу він

вбачав «лише в історії наполеонівських походів та суворівських, або в історії давно минулої слави запорозьких козаків... Ніхто не нарікав. Кожен знав тяжкий матеріальний стан армії і ніхто не шукав винувних минувших невдач...»¹⁷. У поїзді з Волочиська на Миколаїв, Купель «На кожному кілометрі нашої дороги стрічалися ознаки важких і упертих боїв. В болоті валялися трупи забитих або померших від ран та недуг. Траплялися розбиті вози, гармати, вбиті коні й т.п. Словом, видно було, що перемога української армії коштувала дорого обом сторонам. Жовніри й старшини, яких ми стрічали, були страшенно вимучені, обдерті, але їх енергійні й часто глибоко, глибоко запавши очі, як у людини перенісної тяжку недугу, горіли вогнем мужності та запалу».

«... Лише страшною і нерозрешимою проблемою для нас було постачання для армії харчів, одяжі, а сама головне зброї на бойових припасів та ще раз зброї і бойових припасів, а також ліків. Так само і санітарний стан армії погіршувався й тиф косив сотками, а пізніше і тисячками наших героїв. Цього ми не могли перебороти, не могли дістати постачання для армії, а тому програли війну обидві українські армії: галицька та придніпряньська. Перейшовши на Придніпряньську Україну ми хоч і вийшли з волинських лісів та болот на ліпші терени, але тут утворилася така тяжка ситуація, яку правдиво охрестили чотирикутником смерті...»¹⁸.

Мемуарист вказує на значення захопленого військового спорядження для екіпірування армії УНР. Так, в боях за Прокурів, «польових гармат було забрано у большевиків більше трицяти. На станції Проскурів попало в наші руки біля 700 вагонів та кілька добрих потягів...»¹⁹. Також в подальшому було здобуто «... кілька панцирних потягів переважно з китайською залогою, багато гармат, гарматних та рушничних набоїв, а також іншого майна. Властиво все наше постачання обмежувалося тим, що ми добували у ворога»²⁰.

Щодо медикаментів, то їх практично не було. Як відомо, у «чотирикутник смерті», через ворожу позицію країн Антанти, не було пропущено ліки, закуплені українським урядом у США на суму 8 млн. доларів²¹.

Значне місце в спогадах займає оцінка автором явищ, які шкодили організації армії УНР, виявлялися в діях її командного складу. Цьому сприяла його посада. Так, він зауважує, оповідаючи про початок рейду з Волині на Проскурів: «... З того часу Штаб Дієвої Армії мав лише уривочні відомості про свою армію й вона свої операції переводила відповідно власним планам, виробленим, так сказати, на бойовому полі»²².

Докладно охарактеризовано особу та методи керівництва Божко – командира дивізії «Запорізька Січ». Постійні погрози всіх вішати, Божко пояснював тим, «що він все грозить жартом. Це мовляв для піднесення свого авторитету в себе в Січі». «... нас розбудив звук сурми... Скоренько вийшов я на площу, біля штабу. Там уже стояв Божко в оточенні своєї «старшини», а заспані козаки, плентались сюди з різних сторін.

- Ти Петре, зі своєю кіннотою підеш тим ліском направо – показує пальце у повітря, - а ти, Іване, зі своїми козаками отам будеш резервою, а ти будеш наступати зправа, ти зліва, ти посередині (на м. Бар – авт.).

Ось приблизно у такому характері робив свій бойовий наказ Божко. З директивами штабу бойової армії він мало рахувався, а тримаючись данного йому напрямку й то не завжди робив так, як йому говорила його власна стратегія. З начальником свого штабу також не числився, але відповідальність за невдачу валив на його голову»²³.

Наводить мемуарист причини відступу від м. Бар, про який зазначалося, та реакцію С. Петлюри щодо цієї особи: «... Свій відхід Божко пояснив, що ворог його обійшов з лівого крила, але державний інспектор Січі мене офіційно повідомив, що то не ворог був а мирне населення, яке вийшло з Бару привітати переможців та задобрити їх, щоби не робили погромів, бо славу погромників дивізія Божко здобула собі, ще оперуючи на Катеринославщині та Херсонщині. Отож Божко перелякався побачивши натовп людей. Він подумав, що то ворог і начав відступати... Приїхавше до штабу округу я негайно зробив докладну доповідь Головному Отаманові про свої спостереження й вимагав, що Божка негайно усунули від командування і призначили туди доброго командира,

а не «отамана» про те я туди подав свій мотивований песмений рапорт. Тоді я, ще не знав, що Божко утік з під Бару. Але головний Отаман, вислухавши мій рапорт і пообіцяв що все потрібне зробить ... , як звичайно нічого не зробив і Божко, ще далі залишився «отаманом» у своїй січі. Шкода було, що гарний бойовий людський матеріал, який безумовно в січі був, знаходився в таких руках, як Божко, що дбав лише про свою булаву, котру тягав за собою, та про «славу грізного Батька – отамана». Це була язва у нашій армії, яку тре було залікувати...»²⁴.

Висловлює В. Кедровський своє ставлення до справи П. Ф. Болбочана та її наслідків. На думку мемуариста, Болбочан прагнув «...захопити владу в Запорізькому корпусі, арештувати правительство та Петлюру й установити нове реакційно-гетьманське правительство»²⁵.

Автор схвалив вжиті заходи: « ... Тут мушу сказати, що цей присуд, а потім розстріл, надзвичайно голосною луною видалися нашій армії, а особливо в лавах політичної опозиції до уряду УНР. Коли б це не був окремий випадок, коли покарано за спробу державного перевороту, та за самовільне захоплення влади Балбачаном, а перед тим були покарані інші, не менше від нього винні, то не був би цей сумний випадок такий болчий. А бо скоріше всього не дійшло до цього. Та взагалі не було б багато інших шкідливих явищ у армії. Отже не потрібна м'якотілість...

... Після арешту Балбачана Сальський знову заступив командувати корпусом... Большевики скористувалися захитанням боєздатності запорізького корпусу.

Лише завдяки енергії полковника Сальського, його начальника штабу та державної інспектури, пощастило скоро ліквідувати всі шкідливі наслідки балбачанівського поступування. Отак внесення в армію політичної боротьби та боротьби за владу різних політичних груп клало жертвою військових нищило і нівечило армію...

Здається, що виступ Балбачана був останнім проявом перенесення політичної боротьби в армію. З цього часу наша армія вже не знала впливів

окремих політичних партій, але знала своє командування та своє правительтво. Це значно скріплювало і підносило боєздатність армії...»²⁶.

Видається цікавим спостереження автора про особисті якості деяких політичних діячів. Так при відступі з Тернополя В. Кедровський «віддав свою автодрезину членові Директорії Макаренку, бо страшенно хвилювався й усе поспішав виїхати туди, де був С. Петлюра, бо вірив, що там нема небезпеки для його «драгоценнейшого життя». Тікаючи з Тернополя, він гнав автодрезину з такою швидкістю до станції Борки Великі, що зіпсував мотор на ній...»²⁷.

«Десь 7 червня ... у Прокурові на пероні ... я стрінув шалено схвилюваного та переляканого члена Директорії А. Макаренка. Побачивши мене, він негайно кинувся до мене зі скаргою, що його вагон затримали на станції Проскурів і не везуть до Ярмолинець... Макаренка надзвичайно нервувало те, що над Проскуровом літав большевицький літак, який кидав бомби, стараючись попасти у військові большевицькі ешалони, що попали у наші руки...

- Пане інспекторе, говорив схвилюваний Макаренко, хіба можна в таких обставинах робити державні справи?

Я стверджував, що дійсно в таких обставинах не можна робити державних справ, а сам собі думав, що взагалі Андрій Гаврилович при жадних обставинах не міг робити державних справ, а був просто поневольним попихачем у Петлюри. Тут же насувалося порівняння цього переляканого члена Директорії, що мусить стояти на чолі революційно-визвольної боротьби, мусить поривати зі своєю хоробрістю маси до бою.

Добре, що військо ніколи не бачило біля себе в небезпечних місцях цього переляканого вождя, думав я, дійсно щиро старався вжити заходів, щоби чим скоріше вагон Макаренка перевезли до Ярмолинець, бо тут серед бойових обставин один він робив галас, халепу та замішання. Всі стрільці, старійшини й залізничні урядовці спокійненько грілися собі на сонці й ніхто собі й у вус не дув, що десь там большевицький літак кидає бомби»²⁸.

В спогадах розглядаються відносини армії УНР з населенням Поділля: «В дорозі (з Волочиська – авт.) ми стрічали багато наших селян, які з радістю говорили про поворот української армії й позбавлення їх від большевицької окупації. В кожному випадкові селяне старалися нам пособити й всіма засобами догодити, хоч і не знали, хто ми є. Для них було досить того, що ми «наші» й від «нашого правительства». Большевики вже навчили українських селян розуміти, де «наше», а де «їхні» та «їхнє», себ то большевики. Дорогою ціною давалася національна свідомість нашому селянинові»²⁹.

В. Кедровський привертає увагу до проблеми єврейських погромів, які керівництво Директорії прагнуло попередити. Тому, пише автор, «Перед тим, як Запоріжський корпус почав свій контрнаступ, я старався все бути ближше до нього, щоби разом з ним увійти до Проскурова. Правду кажучи, я боявся, щоби знову в Проскуріві не сталася якась провокація й не повторився той страшний погром, що був весною при відході нашої армії. Тоді в погромі брали участь саме ті гайдамацькі частини, котрі тепер знову наступали на Проскурів. Але мої предвидження були даремні, бо тепер це вже була не та частина, якою керували отамани «Павлієнки та Самусенки», а справжня регулярна частина військ в руках таких прекрасних командирів, як Сальський, генерал Воскобойников, Осмолівський, Демоловський, Загородський та інші. Жадних ексцесів над мирним населенням не було й частини, не затримуючись, з боєм перейшли через Проскурів...»³⁰.

«... Ще раніше був розформований спеціальний відділ волинського батька отамана Біденка, що все промишляв біля пограбування цукроварень та бавився у жидівські погроми. Сам отаман сидів у в'язниці й над його діяльністю переводилося слідство...»³¹.

Про «славу погромників», що мала дивізія Божка йшлося вище. Однією з причин поїздки В. Кедровського в розташування дивізії Божка перед наступом на Бар, було прагнення не допустити, «Щоби Божко знову не наробив якоїсь прикрої несподіванки...»³².

Торкаючись Червоної армії, мемуарист вказує на національний склад її підрозділів та високу боєздатність окремих з них. «... Ми вже знали, що в районі Проскурова большевики концентрують сильний інтернаціональний полк, в більшості зложений з Мадярів, а також значну кількість панцирних потягів у більшості з латишськими та китайськими залогами...». Таращанська бригада «вважалася у большевиків українською частиною, що була в часи гетьмана сформована з повстанців Таращанського повіту... Большевики постаралися, щоби увесь час нашої війни з ними Таращанська бригада була найліпшою частиною серед військ, які билися проти української армії. Взагалі у большевиків була система мати кілька своїх ударних, ліпших частин й оперувати ними так, як колись в австрійській чи в німецькій армії оперували «штур-батальйони» або в російській «ударні батальйони»...»³³.

В. Кедровський висвітлює прояви політики «червоного терору». «Удар Запорожський частин на станцію Проскурів був такий скорий, що навіть Чека не встигла своєчасно накивати п'ятами й попалась в наші руки тоді саме, як поспішно виводила в розхід (розстрілювала – авт.) арештованих українців та інших, кого вона лише сціпила у свої руки. Біля станції в пустому складі було набито кілька десятків трупів ріжних людей, ріжного віку й ріжного пола. На деяких трупах були сліди страшного знущання над людьми: потрошені руки, виколені очі, відтяті носи та вуха й т.д. Стіни й підлога були заляпані мозком і заюшені кровю тих нещасливих робітників, селян та міщан, що попали в руки «пралетарського правосудія»...». Серед мертвих тіл він побачив членів залізничного відділу Надзвичайної комісії, зокрема, одного китайця та трьох євреїв³⁴.

Таким чином, у спогадах В. Кедровського «1919 рік» міститься чимало важливої інформації про події на Поділлі, наведено факти маловідомі широкому науковому загалу. Було б доцільним видання спогадів у повному обсязі.

Примітки:

1. Кудлай О. Б. Кедровський Володимир Іванович // Енциклопедія історії України. – Т. 2. Ка-Ком. – К.: Наукова думка, 2007. – С. 168.; Кедровський В. Обриси минулого (Деякі останні діячі-українофіли напередодні революції 1917 р.). — Нью-Йорк — Джерсі-Сіті, 1966. — 133 с.
2. Кедровський В. 1919 рік // Свобода. – 1929. – №№ 205-215.
3. Завальнюк О. М., Олійник С. В. Українська Галицька армія на Поділлі (липень 1919 – травень 1920 рр.): Історичний нарис. – Кам'янець-Подільський: «Абетка-НОВА», 2001. – 148 с.
4. Кедровський В. 1919 рік // Свобода. – 1929. – № 159.
5. Кедровський В. 1919 рік // Свобода. – 1929. – № 197.; № 198.
6. Там само, № 205.
7. Там само, № 206.
8. Там само, № 207.
9. Там само, № 207.
10. Там само, № 210.
11. Там само, № 209.
12. Там само, № 209.
13. Там само, № 210.
14. Там само, № 212.
15. Там само, № 214.
16. Там само, № 215.
17. Там само, № 205.
18. Там само, № 207.
19. Там само, № 209.
20. Там само, № 212.
21. Мицик Ю. А., Бажан О. Г., Власов В. С. Історія України: Навч. Посібник. 2-ге вид., доповн. і переробл. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – С. 364.
22. Кедровський В. 1919 рік // Свобода. – 1929. – № 205.
23. Кедровський В. 1919 рік // Свобода. – 1929. – № 213.
24. Там само, № 214.
25. Там само, № 210.
26. Там само, № 212.
27. Там само, № 206.
28. Там само, № 209.
29. Там само, № 207.
30. Там само, № 208.
31. Там само, № 213.
32. Там само, № 213.
33. Там само, № 208.
34. Там само, № 208.